

MORÁLNE NORMY A ICH FILOZOFICKÉ ASPEKTY

J. POPELOVÁ, Filozofické problémy noriem. Bratislava 1981, 121 s.

Morálnu normu považuje marxistická etika za najjednoduchšiu formu morálnej požiadavky, ktorá vystupuje jednak ako prvok morálnych vzťahov, ktorý sa neustále reprodukuje v činoch a konaní ľudí, jednak ako forma morálneho vedomia, kde sa formuluje ako príkaz, pravidlo platné pre danú spoločnosť. Avšak v každom prípade, či ju už chápeme v jednej alebo druhej podobe, je morálna norma bezprostredne zviazaná s normotvornou činnosťou človeka, a to či už ako výsledok alebo predpoklad tejto činnosti. Preto otázka vzniku morálnych noriem cez túto činnosť, ako aj otázka ich definície, špecifiky, logického a gnozeologického aspektu bola a je často predmetom etickej a filozofickej reflexie. V poslednom období nakladateľstvo Pravda obohatilo fond etickej literatúry práve z oblasti problematiky noriem skromnou, ale pozoruhodnou knižkou Jiřiny Popelovej *Filozofické problémy noriem*, ktorej význam a prínos pre našu marxistickú etiku je nielen v tom, že je to jedna z mála (ak nie osamelá) publikácií z dielne domácich etikov, ale predovšetkým v tom, že knižka nastoľuje mnohé etické a morálne problémy súvisiace s touto základnou kategóriou etiky.

Popelovej knižná práca, v ktorej autorka upriamila svoju pozornosť na tvorbu noriem a normotvornú činnosť vôbec, je štruktúrne rozdelená do štyroch kapitol, z ktorých každá si všímá iný filozofický aspekt tejto problematiky. V krátkom prológu autorka analyzuje jazykový význam pojmu norma a súčasne s touto analýzou do-

týka sa otázok vzťahu medzi metaetikou a normatívnou etikou ako dvoma teóriami morálky. Metaetika rozpracúva problém gnozeologickej a logickej povahy jazyka morálky a novopozitivistí [logickí pozitivistí, ktorí termín metaetika zaviedli] ju postavili ako protiklad normatívnej etiky. Popelová upozorňuje, že metaetika chápaná len ako formálny výskum morálnych súdov bez toho, aby si súčasne kládla otázky o závislosti morálky, morálnych problémov od sociálne historických podmienok, otázky významu morálky v živote človeka, otázky dobra a zla, stáva sa len druhom modálnej logiky a nič viac. Autorka sa snaží preklenúť tento protiklad dvoch teoretických prístupov k morálnym javom, dokazujúc, že etika potrebuje solídne vedecké základy, to znamená aj konkrétne logické základy, potrebuje vypracovať svoj vedecký jazyk, a preto vlastné metaetické skúmanie má svoj význam i pre marxistickú etiku, avšak „metaetika nesmie rušiť etiku ako súčasť vedeckej filozofie, ale pomáhať ju vybudovať, podrobiť kritike jej jazyk aj jej teóriu, vyvieť ju z pojmového i metodického zmätku; nie ju metavedecky rozpitvávajúť, ale pomáhať jej, aby sa stala vedou — teda nekonštruovať metaetiku, ale etiku“. (s. 10) Túto snahu demonštruje autorka na pojme normy, pričom sa snaží nielen o jeho logickú analýzu, ale aj o to, aby zachytila všetky jeho podstatné znaky a ukázala práve na norme možnosť preklenúť protikladnosť metaetického a normatívneho prístupu k morálke. Z tohto dôvodu sa nezoberá normou iba

ako vedeckým pojmom, ale ako významným javom dejinnej spoločenskej reality, ako významnou zložkou ľudskej činnosti.

Popelová v úvodnej, dejinnofilozofickej expozícii ukazuje čitateľovi na rôzne teoretické a koncepcčné názory na otázku noriem a normotvornej činnosti vôbec. Upozorňuje, že normotvorná činnosť je jednou zo špecifických činností človeka, ktorá ho sprevádzala už od zrodu vedomia po celý jeho individuálny a spoločenský život a nachádzala svoj teoreticko-filozofický výklad tak u starovekých Izraelitov, antických Grékov, Rimanov, ako aj v súčasnej marxistickej etike i v nemarxistických etických prúdoch. Autorka analyzuje výklad noriem v židovskom náboženstve, ich chápanie sofistami, Platónom, Aristotelom, Cicerónom, kresťanstvom, francúzskymi osvietencami, klasikmi nemeckej filozofie, filozofickými prúdmi 19. stor., ako aj výklad a chápanie noriem a normotvornej činnosti u Marxa a Engelsa. Nový pohľad na otázku konštituovania noriem u Marxa autorka vidí v tom, že:

1. táto zmena priamo vyplýva zo zásad historického materializmu,

2. je u neho ovplyvnená jeho skúsenosťami z pobytu v Porýnsku,

3. je podmienená rozborom francúzskych ústav ako aj Engelsovou kritikou anglickej ústavy a anglického práva,

4. je vyjadrená rozborom právnych opatrení Parížskej komúny. (s. 30)

Predmetom záujmu Popelovej v druhej kapitole knižky sú otázky definície normy a bližšieho určenia jej jednotlivých faktorov. Všetna si vzťah noriem k prírodným a spoločenským zákonom a vplyv prírodných zákonitostí na ich tvorbu. Blízky vzťah noriem a spoločenských zákonov je daný tým, že normy napomáhajú plniť

cieľ, ktorý si daná spoločnosť vytýčila a ktorý relatívne odráža spoločenské zákonitosti. „Cieľ dodáva normám ich vnútorné odôvodnenie, no zároveň tvorí spojnicu medzi systémom mravných a právnych noriem a medzi spoločenskou zákonitosťou, spoločenskými potrebami a záujmami alebo v prípade umeleckých noriem medzi vnútornou zákonitosťou tvorby a jej realizáciou.“ (s. 37) Cieľ vlastne odráža spoločenskú zákonitosť a zároveň sa používa ako dôkaz oprávnenosti noriem. (Avšak ako ukazujú dejiny, mnohokrát môže ísť o vedomú či nevedomú mystifikáciu cieľa, a tým i o mystifikáciu noriem.) Podľa Popelovej sa normy od prírodných zákonov líšia tým, že nie sú nevyhnutné v kauzálnom zmysle, t. j. nie sú nevyhnutné všeobecne (potom by ich vôbec nebolo možné prekročiť, ako padajúci kameň nemôže „prekročiť“ gravitačný zákon). Tam, kde jestvuje prírodná determinácia, sú normy absurdné. Autorka ďalej zdôrazňuje, že normy sú čisto spoločensky determinované, sú nevyhnutné vzhľadom na realizáciu uznávaného cieľa a predpokladajú subjekt, ktorý ich uznáva dobrovoľne alebo donútený spoločenskou autoritou, hoci tu nejestvuje prírodná nevyhnutnosť, ktorá by ho bezpodmienečne nútila konať podľa nich. (s. 41) Záverom autorka konštatuje, že norma je imperatívnym vyjadrením hodnoty, systémom pravidiel a opatrení ako hodnoty realizovať, hoci napríklad mravné hodnoty možno dosiahnuť aj bez sprostredkovania prostredníctvom mravných noriem. Je všeobecne známe, že pre mravnú oblasť je najvyššou hodnotou mravné dobro, ktorého črty vo všeobecnosti rozoberá autorka záverom tejto kapitoly.

K mimoriadne zaujímavým a cenným myšlienkam vysloveným v predkladanej publikácii J. Popelovej patria úvahy v tretej kapitole knižky hovo-

riace o logickej a gnozeologickej problematike noriem. Autorka konfrontuje východiská metaetiky, logických pozitivistov, počínajúc C. K. Ogdenom, I. S. Richardsom, Ch. L. Stevensonom, Carnapom, B. Russellom s prístupom k tejto otázke u marxistických etikov. Uvádza pritom najnovšie, aj keď dosť polemické, konštatovania o logickom a gnozeologickom aspekte morálnych noriem a noriem vôbec, ktoré odznegli na poslednom filozofickom kongrese v Düsseldorfe r. 1978. Na tomto kongrese obhajovali vedeckú zdôvodniteľnosť mravných noriem len marxistickí filozofi ako napr. bulharský filozof S. Angelov, ktorý dokazoval objektivitu mravných noriem a sovietska etička I. V. Konovalovová, ktorá dokazovala, že emotivita (ako tvrdia logickí pozitivisti) nie je jediným charakteristickým znakom noriem. Popelová súhlasne s Konovalovovou dokazuje, že normy okrem emotivity zahŕňujú aj preskriptivitu a opis, pričom je tu možnosť prevodu imperatívu na opisné sudy. Treba poznamenať, že normatívne sudy vyrastajú zo súdov hodnotových a tie sa konštituuju z potrieb a poznania každého ľudského spoločenstva. Jednu z závažných otázok, ktoré stavia logická analýza a ktorej autorka v tejto kapitole venuje pozornosť, je problém, či normatívny súd možno adekvátne vyvodiť z kognitívneho súdu. Na základe analýzy R. Lautmannovej teórie prichádza autorka k záveru, že „normy, či už písané alebo nepísané, inštitucionalizované alebo nie, celospoločenské alebo osobné sú historickou realitou a majú regulatívnu funkciu v príslušných oblastiach spoločenského života. Ako výraz spoločenskej reality majú nevyhnutne kognitívny charakter.“ (s. 64) V závere tejto časti publikácie autorka ukazuje na vzťah racionálneho a emotívneho v hodnotových súdoch a predovšetkým na vzťah hodnoty a

citú. Táto otázka jej logicky vyplýva z predchádzajúceho uvažovania, pretože je všeobecne známe, že útoky novopositivistov sú zamerané predovšetkým proti hodnotám.

Okrem pozoruhodnej autorkinej úvahy o osobnostných normách v epilógu knihy treba vyzdvihnúť poslednú, teda štvrtú kapitolu, ktorú Popelová zameriava na analýzu vzťahu medzi mravnými a inými spoločenskými normami. Zaujíma ju predovšetkým vzťah medzi mravnými a právnymi normami v podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, otázka, čím prispieva socialistickej právo k realizácii mravných vzťahov a naopak, ako pomáha morálka právu. Vzťah medzi právnymi a mravnými normami analyzuje autorka ešte z jedného dôležitého aspektu, z aspektu vznikania nových právnych a morálnych noriem v súvislosti s ľudskou tvorivou činnosťou, a to najmä vedecskou a technickou. Ide jej predovšetkým o tie prípady, keď ľudia, ktorí vytvárajú a formulujú nové mravné normy, cítia zároveň potrebu zabezpečiť dodržiavanie týchto noriem právnymi normami. Autorka má na mysli problémy vedeckého a technického výskumu a nesmierne nebezpečenstvo, ktoré hrozí ľudstvu, ak nebudú rešpektované etické a humánne aspekty tohto výskumu.

Aj keď mnohé myšlienky, ktoré J. Popelová vo svojej najnovšej knižke vyslovila, už boli povedané v jej *Etičke*, neznamená to, žeby publikácia stratila na svojej odbornej, ale i spoločenskej aktuálnosti. Naopak, autorka znovu nastoľuje otázku morálnej normy, normotvorného konania človeka, ktorá je centrom záujmu každej teórie morálky. Navyše je jej práca politicky angažovaná a odráža mnohé mravné problémy našej súčasnej spoločnosti.

Barbora Hlavová